

ELS SISTEMES DUALS DE LES ESCRIPTURES IBÈRIQUES

Joan Ferrer i Jané

INTRODUCCIÓ

En aquest treball reprenc el fil del sistema dual com a eix principal que ja va ser objectiu de la meua primera contribució en aquests col·loquis el 2004 a Barcelona. Una de les conclusions de la meua comunicació a Barcelona va ser que el sistema dual del signari ibèric nord-oriental (Maluquer 1968, 53; Mariner 1972, 284, nota 12; de Hoz, 1985; Correa, 1992; Quintanilla, 1992; Rodríguez-Ramos, 2001, 35) afectava únicament als sil·labogrames dentals i velars, descartant els sil·labogrames labials, en passar a interpretar una de les variants simples de **bo** com a variant complexa de **ta** (Ferrer i Jané 2005). Des d'aleshores han aparegut noves evidències que permeten pensar que l'àmbit de les dualitats era més ampli i podria afectar a vocals i consonants contínues, especialment en determinades zones geogràfiques.

EL SIGNARI DEL CASTELLET DE BERNABÉ

El signari del Castellet de Bernabé (Guerin 2003; Sarrión 2003; Velaza 2006b; Ferrer i Jané 2009; Velaza 2012, 160) és una vora de ceràmica pintada (fig. 1) que va aparèixer el 1995 (CB-95-C,31-C,2^a) en el context de destrucció del poblat a finals del s. III aC o principis del II aC. Aquest signari és el primer que introdueix la possibilitat de que les dualitats poguessin anar més enllà de les oclusives dentals i velars, atès que en el fragment conservat s'aprecien dualitats de dues vocals, **a** i **o**, una sibilant, **s**, i potser la de la lateral, **l** (Ferrer i Jané 2009), a més d'una de les dentals ja esperades, **to**. La transcripció és la següent:]óos´stodoáall´[.

La parella de signes **o** està formada per un **o6** de tres traços amb un **o2** de dos traços. La parella de signes **s** està formada per un **s6/s7** de tres onades curts, dissimulada una d'elles per una imperfecció, i un **s5** de dues onades llargues. Aquesta dualitat podria estar representada de forma explícita també al plom del Castellet de Bernabé (F.13.75*): *arskotar* amb la variant complexa i *sukurba* amb la simple. La parella de signes **a** semblen aparentment iguals, dos **a3**, però s'aprecia una certa diferència de traçat que el signari del Tos Pelat (Burriel *et al.* 2011) reproduceix amb més claredat.

A més, la reconstrucció de la boca de la gerreta permet pensar que d'acord amb l'espai disponible la major part dels signes podrien estar doblats. El fet que es trobés en una ceràmica pintada permetia pensar inicialment que potser les parelles addicionals eren una llicència artística amb efectes merament decoratius, hipòtesi que probablement sigui errònia, d'acord amb el que es documenta al signari del Tos Pelat (Burriel *et al.* 2011).

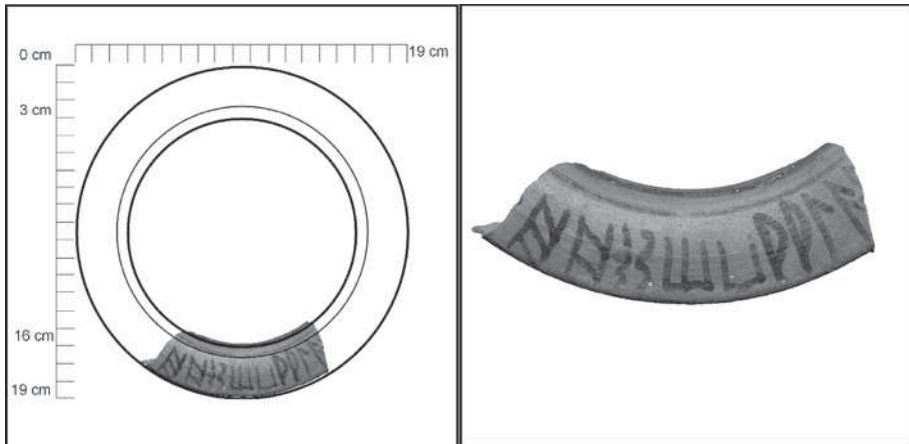

Fig.1: El signari del Castellet de Bernabé (fotografia I. Sarrión).

La primera confirmació de que les dualitats en el signari ibèric nord-oriental podien anar més enllà de les oclusives dentals i velars procedeix del signari ibèric sud-oriental.

EL SISTEMA DUAL DEL SIGNARI IBÈRIC SUD-ORIENTAL

El 2010 vaig proposar l'existència d'un sistema dual en el signari ibèric sud-oriental que com en el sistema dual nord-oriental també afectava a les oclusives dentals i velars, però amb la particularitat que el significat de la marca estaria invertit (fig. 2), de forma que la variant marcada representaria la sonora i la que no porta marca, la sorda (Ferrer i Jané 2010a, 2012b). Així per exemple, en el primer plom de La Bastida (G.7.2) hi ha alguns segments que són dualment explícits. És el cas del segment **urketiiger** que presenta alhora les variants simple i complexa de **ke** i d'acord amb l'indicat la variant marcada representa la sonora de **tiiger**, mentre que la variant simple representa la sorda a **urke** (fig. 3).

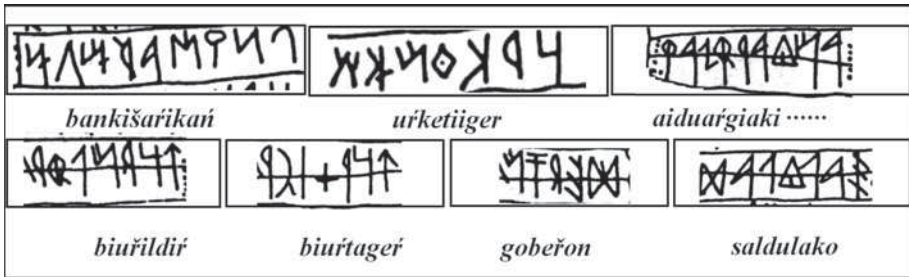

Fig.2: Dualitats dels textos del plom de La Bastida (G.7.2).

Una altra aparent diferència del sistema dual sud-oriental amb el nord-oriental és que també es detecten marques a un sil·labograma nasal, a una de les vibrants i a una de les sibilants. Així per exemple, també en el primer plom de La Bastida (G.7.2) seria el cas del segment *biuřildir* (fig. 3) que presenta alhora les variants simple i complexa de la vibrant o el segment *bankišarīkan* (fig. 3) que presenta alhora les variants simple i complexa de la nasal. Almenys, pel que fa a la vibrant no sembla que el seu ús fos general, atès que quasi totes les aparicions de la variant marcada són en posició intervocàlica en els textos on hi ha vibrants marcades, mentre que en la resta de textos s'usa indistintament la variant sense marcar en totes les posicions. Respecte de quin seria el valor de la marca a les consonants contínues sud-orientals, al meu parer la hipòtesi més econòmica seria pensar que la sibilant marcada fos la sonora, la vibrant marcada fos la vibrant múltiple i la nasal marcada fos la nasal forta, seguint en els tres casos l'analogia marcada per la marca a les oclusives dentals i velars sud-orientals, on la marca indica la sonora.

		G	K	B	D	T								
A	Λ	Λ	Λ	Λ	γ	Χ	Χ+	N	γ	Ν	γ	γ		
E	○	γ	γ	γ	Ξ	Ξ	Ξ	Ρ	γ	Ρ	γ	γ	R	γ
I	γ	ϕ	ϕ	ϕ	↑	ϕ	ϕ	ϕ	ϕ	Σ	M	Σ	M	S
O	‡	⊗	⊗	⊗	□			L	1	?				
U	γ				Δ	Δ	Δ			Δ	Δ	Δ	Δ	Δ

Fig.3: Un possible signari sud-oriental dual.

LA DUALITAT DE LA VIBRANT EN SIGNARI IBÈRIC NORD-ORIENTAL

La presència de la dualitat de la vibrant en el signari ibèric sud-oriental em va fer plantejar si podria ser possible que aquesta dualitat s'hagués arribat a representar en signari ibèric nord-oriental, tenint en compte que en algunes inscripcions s'usaven dues variants de la vibrant en forma de koppa, **ř**, normalment **ř5/ ř6** com a variant simple i **ř7** com a variant complexa. Com passa amb la resta de dualitats, aquest fet es produeix normalment en els textos més llargs, on és més probable que coincideixin les dues variants d'un mateix so.

Alguns dels textos on es documenta més clarament aquesta dualitat són: el plom de Puig Castellar de Sant Just Desvern (C.17.1), un dels ploms del Puig de Sant Andreu d'Ullastret (C.2.3), una de les ceràmiques pintades del Tossal de Sant Miquel de Lliria (F.13.5), el plom del Castellet de Bernabé de Lliria (F.13.75*) i el plom del Pujol de Gasset de Castelló (F.6.1). També com passa amb d'altres dualitats és probable que l'ús de la dualitat també fos efectiva en textos més curts, però en els que pel fet de només aparèixer una sola variant no es pot verificar el seu ús. En alguns casos es pot dubtar de quina és la variant usada, ja que el traç vertical fet d'un sol traç pot ocupar parcialment el cap, com seria el cas del plom d'Ullastret (C.2.3), però en d'altres és molt clar que la forma de traçar és completament diferent en una i altra variant, com seria el cas del plom del Castellet de Bernabé, on la variant sense traç ha estat realitzada d'un sol traç, mentre que la variant complexa, el cap i l'asta vertical s'han fet per separat (fig. 4).

Ref.	Suport	Jaciment
F.13.5	Ceràmica	El Tossal de Sant Miquel (Lliria)
F.13.41	Ceràmica	El Tossal de Sant Miquel (Lliria)
F.13.75	Plom	Castellet de Bernabé (Lliria)
F.17.1	Plom	Los Villares (Caudete de las Fuentes)
F.6.1	Plom	El Pujol de Gasset (Castelló)
C.17.1	Plom	El Puig Castellar (Sant Just Desvern)
C.2.3	Plom	El Puig de Sant Andreu (Ullastret)
B.1.3	Ceràmica	Enserune (Nissan-lez-Enserune)

I també, tal com passa en el signari sud-oriental, no sembla que l'ús d'aquesta dualitat hagi estat general, atès que hi ha textos prou llargs com perquè apareguessin representades ambdues variants: el plom d'Empúries (C.1.24*, Sanmartí 1988), el plom d'Enserure (B.1.373*, Solier, Barbouteau 1988), i els ploms de Pech Maho (B.7.34*, B.7.35* i B.7.36*, Solier 1979), on només apareix una sola forma de vibrant: les formes simples.

Fig.4: Dualitat de les vibrants. El plom del Castellet de Bernabé (F.13.75*, Guerin 2003) i una ceràmica pintada de Lliria (F.13.5).

De fet, a algunes de les inscripcions nord-orientals, on es detecta la dualitat de la vibrant, especialment a Lliria, també es detecten dualitat a algunes de les vocals, tal com ja ens avançava el signari del Castellet de Bernabé (fig. 1) i ha confirmat el signari del Tos Pelat (fig. 6).

EL SIGNARI DEL TOS PELAT

El signari o signaris del Tos Pelat (Burriel *et al.* 2011) consta de dues làmines de forma i dimensions similars que van aparèixer enrotllades una dins de l'altra el 2003 en un context domèstic de la darrera fase del jaciment de la 1ª meitat del s. IV aC (TP-1041-28). La més sencera, la làmina A (fig. 5) presenta quatre línies de text a la cara 2 (A2a1 i A2b1 en el text més antic i A2a2 i A2b2 en el més modern) en forma de palimpsest, mentre que la cara 1 només en presenta dues (A1a i A1b) tal com passa a la làmina B amb una línia de text a cada cara (B1 i B2). L'estat de conservació és molt deficient i la lectura dels signes es fa molt complicada, ja que la major part de la superfície ha patit un gran desgast i perquè, a més, en algunes parts s'han gravat uns signes a sobre dels altres, potser a manera de correcció.

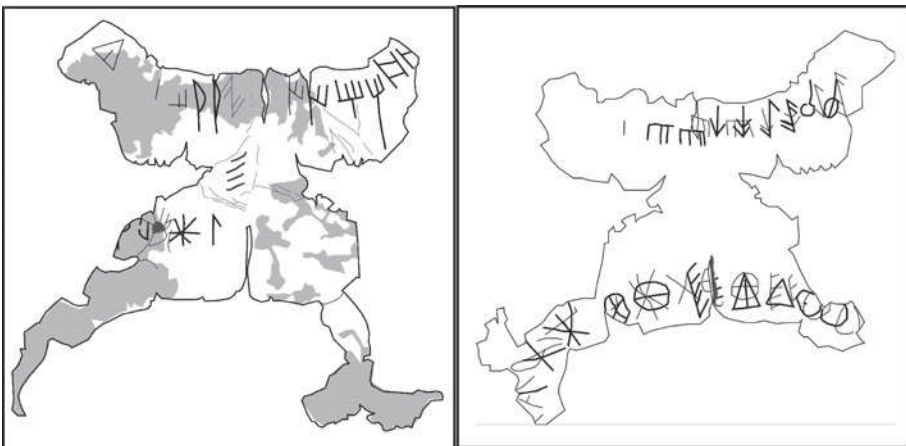

Fig.5: El signari del Tos Pelat. Làmina A Cara 1 (esquerra) i Cara 2 (dreta).

La transcripció és la següent:

A2a1	---] <u>kigiüutodo</u> [...][---	A2b1:---	+ <u>ga</u> ++++ <u>tadatedeéekugu</u> [---
A2a2	---] <u>rkigiüutodo</u> +[..][---	A2b2: ---]	+ <u>datatedeéetudukugu</u> [---
A1a	---] <u>tu</u> [.]+ <u>ákí</u> +[-]+ <u>ütidióo</u> [---	A1b	---]++ <u>bol</u>
B1	---] <u>nóokogo</u> +{---	B2	---] <u>tadata</u> +++ <u>ke</u> +++{---

Com passava al signari del Castellet de Bernabé, les dualitats no estan limitades als sil·labogrames dentals i velars, sinó que apareixen dualitats a totes les vocals: **a**, **e**, **i**, **o** i **u**, i a una de les vibrants: **ř** (fig. 6).

La parella de signes **a** del text A1a està formada per dos signes aparentment iguals. Tot i així, s'aprecia alguna diferència en el traçat, sembla que la primera tindria l'asta vertical realitzada d'un sol traç, de l'estil d'un **a3**, mentre que a la segona, la part inferior de l'asta seria una prolongació del traç curvilini, de l'estil d'un **a5**, però amb la prolongació més vertical. Amb menys claredat, però també sembla que a la parella de signes **a** del signari del Castellet de Bernabé es detecta la mateixa diferència de traçat. Potser originalment la marca de la complexa fos l'asta de la variant **a3** en front de la variant **a4**, mentre que la forma **a5** seria una forma derivada de l'**a4**.

La diferència entre les dues parelles de signes **e** és clara. A la parella del text A2b1 l'oposició és entre un signe **e** de cinc traços, **e6**, i un signe **e** de quatre traços **e5**. Mentre que a la parella del text A2b2 l'oposició és entre un signe **e** de quatre traços, **e5**, i un signe **e** de tres traços **e4**.

En el cas de la parella de signes **i** del text A1a, sembla clara la prolongació de l'asta vertical en forma de **i3** en el primer signe, respecte de la forma tradicional **i1** del segon, tot i que la fractura del plom coincidint amb la vertical del segon signe impedeix confirmar aquest fet.

La diferència entre les dues parelles de signes **o** és clara. A la parella del text A1a l'oposició és entre **o4** i **o1**, respectivament dos traços contra un. Mentre que a la parella del text B1 l'oposició és entre **o6** i **o1**, respectivament tres traços contra un. Cal recordar que al signari del Castellet de Bernabé l'oposició és entre **o6** i **o4**, respectivament tres traços contra dos.

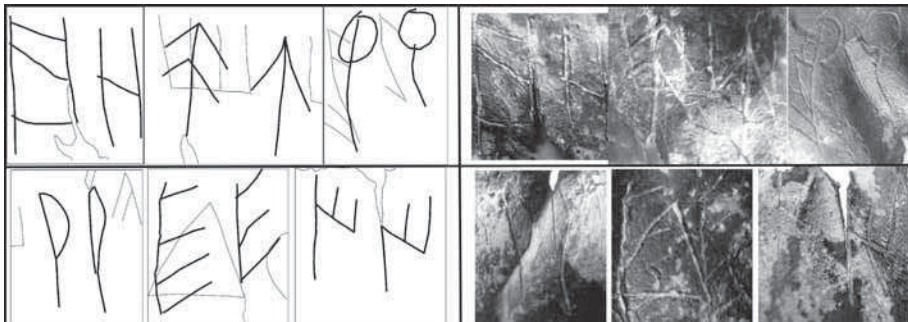

Fig.6: Detall de les dualitats a vocals i vibrant: Dalt: **o**, **u** i **ř**. A sota **a**, **e** i **i**.

La diferència entre les dues parelles de signes **u** és clara. A les parelles dels textos A2a1 i A2a2 l'oposició és entre **u5** i **u3**.

Aquestes dualitats també es poden detectar esporàdicament a les inscripcions, especialment la del signe **e** a les edetanes.

LA DUALITAT DE LES VOCALS AL SIGNARI IBÈRIC NORD-ORIENTAL

La presència de dualitats explícites de vocals en inscripcions ibèriques nord-orientals és molt esporàdica i sense el suport dels signaris edetans seria complicat defensar la seva existència. Tot i que cal tenir en compte que en general les inscripcions amb dualitats explícites a les consonants velars i dentals també són escasses, unes trenta sobre dos milers d'inscripcions (Ferrer i Jané e.p. 2013c). També en alguns casos la diferència entre les dues variants és prou subtil com per no descartar la possibilitat que siguin mers al·lògrafs producte d'una cal·ligrafia descuidada. En qualsevol cas, sembla clar que la seva productivitat era molt baixa, cosa que podria justificar que no figuressin en alguns signaris.

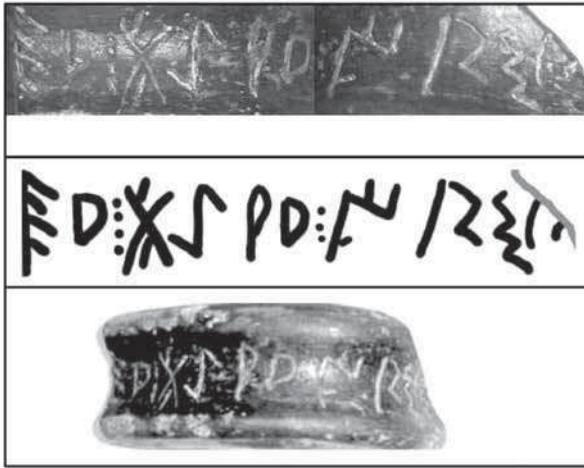

Fig.7: Dualitat explícita del signe **a**. Nansa del Turó de Can Olivé.

La dualitat del signe **a** podria aparèixer explícitament en una inscripció realitzada abans de la cocció en una nansa de ceràmica grisa (fig. 7) del Turó de Can Olivé de Cerdanyola del Vallès (Ferrer i Jané 2008,¹ 93; 2010a, 74, nota 6; Francès *et al.* 2008, 224²). El signe **a** del segment **tagiar** és un signe MLH III **a3**, mentre que el signe **a** del segment **íasbi** és un signe MLH II **a3**, un entremig entre MLH III **a5** i **a6** amb un traç addicional a la part davantera.

¹ **i?sbj**l.

² **iasbj**l.

Tot i que d'acord amb les dos signaris edetans, el signe MLH II **a3** és equivalent al que apareix en segona posició en aquests signaris, posició que ocupen les variants simples a les dualitats més clares. Aquesta interpretació es podria explicar si MLH II **a3** fos una evolució de la variant MLH III **a4**. De fet en aquesta inscripció el signe MLH III **a4** apareix en el darrer signe del segment **tagiar**, però s'ha d'interpretar com un MLH III **r5**, cosa que podria explicar l'evolució de la suposada variant simple MLH III **a4** cap a MLH II **a3**, per desfer l'ambigüitat. Així doncs, d'acord amb aquest criteri la transcripció dels dos segments hauria de ser **tagiár / íasbi[**. En qualsevol cas, en tractar-se d'un cas aïllat, caldrà esperar noves dades per confirmar o no aquesta interpretació.

Hi ha almenys tres inscripcions del Tossal de Sant Miquel de Lliria que presenten alhora dues variants del signe **e**: A F.13.5 la variant complexa de tres traços **e4** s'usa al fragment **karés**, mentre que la variant simple **e1** de dos traços s'usa als segments **egiar**, **tolir[-]jdane** i **bassumitadinire**. A F.13.6 la variant complexa de tres traços **e4** s'usa als segments **égjar** i **balkeberéi**, mentre que la variant simple **e1** de dos traços s'usa al segment **baltußer**. A F.13.3 la variant complexa de tres traços **e4** i la simple **e1** de dos traços s'usen conjuntament al segment **karškoelolé** de lectura circular (fig. 8), mentre que la resta de segments de lectura clara usen la variant complexa **e4** de tres traços: entre d'altres als fragments **karés** i **égjar**. Aquest darrer segment ja apareix amb la variant complexa a F.13.6, però amb la simple a F.13.5, aquest tipus d'incoherència també es produeix en l'ús de les marques de les oclusives dentals i velars a les inscripcions de Lliria.

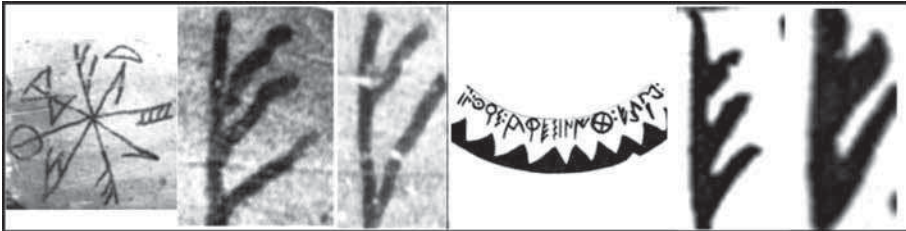

Fig.8: Dualitats del signe **e**. F.13.3 a l'esquerra i F.13.5 a la dreta.

La dualitat del signe **i** podria estar representada a un dels ploms d'Ullastret (C.2.5) i potser al plom de Lliria (F.13.2), tot i que la diferència entre les variants **i1** i **i3** és prou subtil com per no descartar que en aquest cas siguin mers al·lografs. La variant **i3** que apareix en posició de variant complexa al signari del Tos Pelat apareix per exemple a F.9.3, F.13.24, F.17.3, C.0.3* (Velaza 1994), C.2.12, i B.1.56. Més clara com a variant complexa és la variant **i8** de tres traços present clarament a C.2.14 i a F.13.56. També s'integraria bé en aquest context la variant **i6**, una plausible variant simple d'**i3** sense el traç central, freqüent a la zona B, per exemple a B.1.36, B.1.37,

B.1.57 i B.1.58. També cal recordar un signe **i** marcat (fig. 7) amb un traç diagonal orientat cap amunt a l'asta vertical (Ferrer i Jané 2008; 2010a, nota 6; Francès *et al.* 2008, 224) en una inscripció realitzada abans de la cocción en una nansa de ceràmica grisa del Turó de Can Olivé (Cerdanyola del Vallès). També en el signari ibèric sud-oriental hi podria haver un paral·lel similar (fig. 2) al segment *bankisaríkan* del plom de La Bastida (G.7.2).

La dualitat del signe **o** podria estar representada al plom del Puig Castellar de Santa Coloma de Gramanet (C.17.1), on apareix la variant **o7** de quatre traços al fragment *eróke* i la variant **o6** de tres traços al fragment *bardastolor*. També a una de les inscripcions pintades del Tossal de San Miquel de Llúria (F.13.3) apareixen conjuntament la variant de quatre traços **o7** al segment *kar'koelolé* de lectura circular i la variant de tres traços **o6** al segment *o'odis*.

La dualitat del signe **u** està representada a una de les ceràmiques pintades de Llúria (F.13.3), la variant complexa **u5** al fragment *úrke* i la variant simple **u3** al fragment *tautin*. Aquesta mateixa variant **u5** apareix també a un dels esgrafiats de Sant Julià de Ramis al segment *dusú* (Ferrer i Jané 2011, 219). Potser també es podria analitzar si algunes variants dels signe espiga de valor controvertit (Ferrer i Jané, Garcés 2005, 987) fossin evolucions de la variant complexa d'**u**. Així, en el segment *?duo'riš* (B.7.34*) en el que s'ha proposat interpretar el signe espiga amb el valor **bo** per reconstruir el nom gal *boduo'riš* / BODUORIX (Solier 1979, 81), la lectura *úduo'riš* també mantindria un cert paral·lelisme amb el nom gal, més o menys intens en funció del matís que la marca introduís al so de la **u** inicial, tenint en compte potser també la tendència a la caiguda de /b/ inicial en alguns casos en ibèric (Ferrer i Jané 2006, 202, nota 79).

La llargada dels textos duals sobre plom és suficient com per que les dualitats de les vocals es reflectissin a les inscripcions, si realment estiguessin actives als signaris de referència d'aquestes inscripcions. Com que això no passa, cal pensar que als signaris de referència aquestes dualitats no estaven actives. Fet que certifiquen els dos nous signaris nord-orientals de la Cerdanya, on no apareixen les dualitats de les vocals, ni de la vibrant.

EL SIGNARIS RUPESTRES DE LA CERDANYA: BOLVIR I GER

A principis de setembre del 2012 vaig identificar entre les inscripcions rupestres de la Cerdanya dos signaris rupestres duals (Ferrer i Jané e.p. 2013b). La cronologia precisa de les inscripcions rupestres no pot ser establerta, però les darreres investigacions sobre l'oppidum del Castellot de Bolvir que retarda les cronologies habituals del procés d'iberització de la Cerdanya (Morrera *et al.* 2010), permet pensar com a mínim en cronologies del s. III aC per les inscripcions duals de la Cerdanya.

El signari de Ger està escrit d'esquerra a dreta i en tots els parells es respecta l'ordre complexa-simple (fig. 9). El signari està aparentment complet, tot i que alguns signes serà difícil acabar d'identificar-los, en particular

alguns de l'extrem esquerra que es troben en una zona erosionada de la roca i els de la part central que es troben afectats pels traços moderns que s'hi superposen. Cal destacar la presència d'un signe en forma de iota (I) present amb certa freqüència a la Cerdanya i que fora d'ella només es documenta a una de les torteres d'Oliete. El fet que aparegui just davant de la tercera nasal (**m**) podria ser un indicatiu de certa afinitat entre els seus valors, tenint l'aparellament d'altres signes de sons similars: **ś/s**, **rř** i **mn**. La transcripció restaria:

kugu+[]+tidibabitadatedekogotodotudues[]skaga++a+mnirfbekigiulm+

El signari de Bolvir està incomplet, atès que la meitat esquerra resta afectada per una capa de concrecions, potser calcàries, o oxidacions que oculten completament els possibles traços i que en el pitjor dels casos els podrien haver fet desaparèixer (fig. 9). El signari s'ha de llegir de dreta a esquerra de forma inversa a l'habitual, ja que l'únic signe direccionable lleigible és el signe **bi** que està orientat de dreta a esquerra. El fet que a les parelles la complexa aparegui a la dreta és un altra indicatiu favorable de que el sentit de lectura és de dreta a esquerra. Atès que aquest ordre és una constant que respecten els altres tres signaris. La transcripció restaria:

kugubabitadakogotede[-]tudurutiditodo+[-]-]

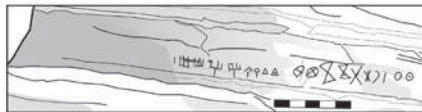

Fig.9: Els signaris de la Cerdanya. Ger (Dalt). Bolvir (A sota).

Com a característiques generals, indicar que ambdós signaris respecten l'ordre en les parelles duals, de forma que la variant complexa apareix sempre en primer lloc. A diferència dels signaris edetans no es detecta cap dualitat fora de les tradicionals dels sil·labogrames dentals i velars. També com ja passava en els signaris edetans entre si, l'ordre dels signes tampoc no coincideix entre els dos signaris ceretans, ni amb els edetans, tot i que sí que

s'aprecia en els ceretans una certa tendència d'aparèixer a la primera meitat del signari d'alguns signes: **ta, te, ti, to, tu, ko, ku, ba i bi**. Més interessant és la disposició d'alguns signes al signari de Ger, on a més de les parelles duals, sembla que s'han aparellat les consonants contínues de sons similars: **ś/s, r/f, m/n** i potser **I/m**.

També cal destacar que la identificació d'aquests signaris a les inscripcions rupestres és un nou indicatiu favorable a la interpretació votiva de les inscripcions rupestres de la Cerdanya (Campmajo, Ferrer i Jané 2010; Ferrer i Jané 2010, 2012a; Campmajo 2012), d'acord amb els paral·lels grecs, llatins i etruscs (Velaza 2012). Fet que reforça els arguments contraris (Velaza 2006a; Ferrer i Jané e.p. 2013a) a la consideració de la llengua ibèrica com a merament vehicular a la Cerdanya en particular i al nord-est de la península ibèrica en general (de Hoz 1993, 2009 i 2011).

UN NOU SIGNARI AL TOSSAL DE SANT MIQUEL?

Es tracta d'una vora de càlat de ceràmica pintada (F.13.30) coneguda des de fa molts anys, però que a la llum de les darreres troballes de signaris duals, cabria la possibilitat d'interpretar-lo com un signari dual fragmentat i complementat amb un text addicional. La posició inusual del text a la cara interior de la vora contribuiria a considerar-lo com un text especial. La lectura MLH és **]asete · atirtikiki]**, però es podria proposar com a lectura alternativa **]asede · atidikigi]**, ja que el signe llegit **r** és un signe de dimensions extremadament petites que més que un oblit que va ser corregit a posteriori, podria ser un signe que ja estigués present i que no formés part de la inscripció posterior, el signari, ja que el darrer traç del primer signe **ti** sembla que l'esquivi. A més, tal com suggereix Untermann, potser l'aparent rasp de la superfície per esborrar el traç central del segon signe **ti** fos intencionat, amb la finalitat de corregir un traç erròniament traçat o potser un traç del text anterior, com potser també ho era el traç addicional que sembla prolongar el primer traç del segon signe **ti** (fig. 10).

Així doncs, si la lectura proposada fos correcta cabria la possibilitat d'interpretar la seqüència **atidikigi** formada per un signe desaparellat, el signe **a** i dues dualitats, **ti/di** i **ki/gi** en l'ordre esperable en un signari dual, primer la complexa i després la simple. La reconstrucció de la vora permet pensar en un diàmetre d'uns 25 cm pel càlat, circumstància que permetria reconstruir uns 35 signes perduts, signes que sumats als cinc conservats serien suficients per reconstruir un signari amb dualitats estrictes, és a dir, només amb les oclusives dentals i velars doblades, seguint l'exemple del primer signe **a** desaparellat. Encara restarien dos o tres signes per completar un segment addicional que diferenciaria aquest signari dels altres, atès que hi hauria un text addicional **]asede**.

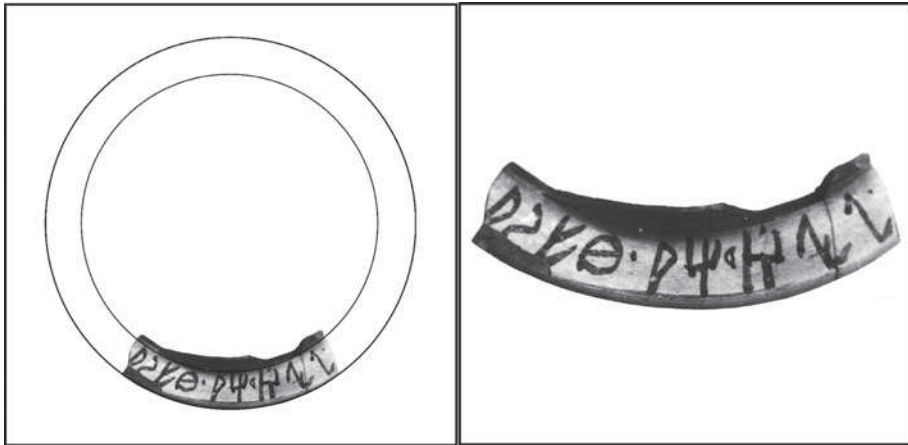

Fig.10: Possible signari (F.13.30).

CONCLUSIONS

En aquest treball s'analitzen les evidències que permeten pensar en l'existència als ss. IV-III aC de diverses variants de sistemes duals entre els ibers. Aquestes evidències són per una part les directes que procedeixen dels quatre signaris ibèrics nord-orientals duals coneguts: els dos edetans del Castellet de Bernabé (Llíria) i del Tos Pelat (Moncada) i els dos ceretans de Bolvir i Ger. I per altra part les evidències indirectes que procedeixen de l'anàlisi de les inscripcions ibèriques tant nord-orientals com sud-orientals.

El signari del Castellet de Bernabé, que es troba sobre una vora de ceràmica pintada de finals del s. III aC o principis del II aC, introdueix la possibilitat de que les dualitats en el signari ibèric nord-oriental poguessin anar més enllà de les oclusives dentals i velars, atès que en el fragment conservat s'aprecien dualitats de dues vocals, **a** i **o**, una sibilant, **s**, i potser la de la lateral.

La detecció d'un sistema dual a les inscripcions ibèriques sud-orientals, que com a les inscripcions nord-orientals també afecta a les oclusives dentals i velars, però amb el significat de la marca invertit, va en la mateixa línia, ja que les marques afecten també a un sil·labograma nasal, **n**, a una de les vibrants, **r**, i a una de les sibilants, **s**.

La presència de la dualitat de la vibrant a les inscripcions ibèriques sud-orientals és un indicatiu favorable a l'existència d'aquesta mateixa dualitat a les inscripcions ibèriques nord-orientals, tenint en compte que en algunes de les inscripcions nord-orientals duals més llargues s'usen clarament dues variants de **r**.

El signari del Tos Pelat, que es troba sobre dues làmines de plom aparegudes en un context del s. IV aC, confirma l'existència al signari ibèric nord-oriental, almenys a les variants edetanes, de la dualitat de la vibrant, **r**, així com la de totes les vocals.

Les dualitats explícites de les vocals, així com algunes variants complexes característiques, també es poden detectar de forma molt esporàdica a les inscripcions nord-orientals, la més freqüent és la del signe *e* a les inscripcions pintades de Lliria. Pel que fa al valor de la marca a les vocals, l'escassetat de dades impedeix plantejar una hipòtesi fonamentada, en canvi a les consonants contínues l'analogia amb valor de la marca a les oclusives permet plantejar una hipòtesi de valor basada en la presència / absència de sonoritat o d'alguna característica equivalent: *fortis / lenis*.

Finalment, els dos nous signaris ibèrics nord-orientals rupestres de Ger i Bolvir confirmen l'existència del signari dual estricte amb només les dualitats de les dentals i velars. Addicionalment, és un nou indicatiu favorable a la interpretació votiva de les inscripcions rupestres de la Cerdanya i reforça els arguments contraris a la consideració de la llengua ibèrica com a merament vehicular en aquesta zona.

BIBLIOGRAFÍA

- V CLCP*: J. Untermann y F. Villar (eds.), *Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Colonia, 25-28 de Noviembre de 1989)*, Salamanca 1993.
- IX CLCP*: F. Beltrán, C. Jordán y J. Velaza (eds.), *Acta Palaeohispanica IX. Actas del IX Coloquio sobre Lenguas y Culturas Palaeohispanicas (Barcelona, 20-24 de octubre de 2004)* [= *PalHisp* 5], Zaragoza 2005.
- X CLCP*: F. Beltrán, J. D'Encarnação, A. Guerra y C. Jordán (eds.), *Acta Palaeohispanica X. Actas do X Colóquio internacional sobre Línguas e Culturas Paleohispanicas (Lisboa, 26-28 de Fevereiro de 2009)* [= *PalHisp* 9], Zaragoza 2009.
- Burriel *et al.* 2011: J. M. Burriel *et al.*, "El plomo escrito del Tos Pelat (Moncada, Valencia)", *PalHisp* 11, 2011, 191-224.
- Campmajo 2012: P. Campmajo, *Ces pierres qui nous parlent: Les gravures rupestres de Cerdagne (Pyrénées orientales) de la fin de l'Âge du fer à l'époque contemporaine*, 2012.
- Campmajo, Ferrer i Jané 2010: P. Campmajo, J. Ferrer i Jané, "Le nouveaux corpus d'inscriptions ibériques rupestres de la Cerdagne: Premiers résultats", *PalHisp* 10, 2010, 249-274.
- Correa 1992: J.A. Correa, "Representación gráfica de la oposición de sonoridad en las oclusivas ibéricas (semisilabario levantino)", *AION* 14, 1992, 253-292.
- Ferrer i Jané 2005: J. Ferrer i Jané, "Novetats sobre el sistema dual de diferenciació gràfica de les oclusives", *IX CLCP*, 2005, 957-982.
- Ferrer i Jané 2006: J. Ferrer i Jané, "Nova lectura de la inscripció ibèrica de La Joncosa", *Veleia* 23, 2006, 127-167.

- Ferrer i Jané 2008: J. Ferrer i Jané, “Ibèric ‘tagiar’: terrissaires que signen les seves produccions: biurko, ibeitiger, biurbedi i companyia”, *Sylloge Epigraphica Barcinonensis* 6, 2008, 81-93.
- Ferrer i Jané 2009: J. Ferrer i Jané, “El sistema de numerales ibérico: avances en su conocimiento”, *X CLCP*, 2009, 451-479.
- Ferrer i Jané 2010a: J. Ferrer i Jané, “El sistema dual de l’escriptura ibèrica sud-oriental”, *Velesia* 27, 2010, 69-113.
- Ferrer i Jané 2010b: J. Ferrer i Jané, “La llengua i l’escriptura ibèrica a la Cerdanya”, *Ker* 4, 2010, 50-59.
- Ferrer i Jané 2011: J. Ferrer i Jané, “Ibèric **baikar**: un nou testimoni en un escif àtic de Sant Julià de Ramis”, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis* 4, 2011, 203-217.
- Ferrer i Jané 2012a: J. Ferrer i Jané, “Les inscriptions ibériques rupestres de la Cerdagne: état de la recherche à la fin de 2009”, a: P. Campmajo 2012, 430-436.
- Ferrer i Jané 2012b: J. Ferrer i Jané, “Novedades en epigrafía ibérica: el sistema dual suroriental”, *E.L.E.A.* 12, 2012, 243-272.
- Ferrer i Jané e.p. 2013a: J. Ferrer i Jané, “Los problemas de la hipótesis de la lengua ibérica como lengua vehicular”, *E.L.E.A.* 13, 2013.
- Ferrer i Jané e.p. 2013b: J. Ferrer i Jané “Deux alphabets duals rupestres de Cerdagne”, *Sources – Les cahiers de l’Âne Rouge* 1, 2013.
- Ferrer i Jané, Garcés 2005: J. Ferrer i Jané, I. Garcés, “El plom ibèric d’Oliols (Sant Esteve de Llitera, Osa)”, *IX CLCP*, 2005, 983-994.
- Francés, Velaza, Moncunill, 2008: J. Francés, J. Velaza i N. Moncunill, “Los esgrafiados sobre cerámica de Ca N’Oliver (Cerdanyola del Vallès)”, *PalHisp* 8, 2008, 217-242.
- Guerin 2003: P. Guerin, *El castellet de bernabé y el horizonte ibérico pleno edetano*, Valencia, 2003.
- Hoz 1985: J. de Hoz, “El nuevo plomo inscrito de Castell y el problema de las oposiciones de sonoridad en ibérico”, *Symbolae Ludouico Mitxelena septuagenario oblatae*, Vitoria 1985, 443-453.
- Hoz 1993: J. de Hoz, “La lengua y la escritura ibéricas y las lenguas de los iberos”, *V CLCP*, 1993, 635-666.
- Hoz 2009: J. de Hoz, “El problema de los límites de la lengua ibérica como lengua vernácula”, *X CLCP*, 2009, 413-433.
- Hoz 2011: J. de Hoz, “Las funciones de la lengua ibérica como lengua vehicular”, *Contacts linguistiques dans l’occident méditerranéen Antique*, *Collection de la casa de Velázquez* 126, Madrid 2011, 27-64.
- Maluquer 1968: J. Maluquer de Motes, *Epigrafía prelatina de la Península Ibérica*, Barcelona, 1968.
- Mariner 1972: S. Mariner, “Adaptaciones latinas de términos hispánicos”, *Homenaje a Antonio Tovar*, 1972, 283-299.
- MLH: J. Untermann: *Monumenta Linguarum Hispanicarum*, 1980: II *Die iberischen Inschriften aus Sudfrankreich*. 1990: III *Die iberischen Inschriften aus Spanien*, Wiesbaden.

- Morera *et al.* 2010: J. Morera *et al.* “El Castellot de Bolvir (Cerdanya): ocupacions ceretana, iberoromana i altmedieval”, *Tribuna d’arqueologia*, 2010, 295-318.
- Quintanilla 1992: A. Quintanilla, “Sobre la notación en la escritura ibérica del modo de articulación de las consonantes oclusivas”, *Studia Palaeohispanica et Indogermánica J. Untermann ab Amicis Hispanicis Oblata, Aura Saecula* 10, Universitat de Barcelona, 1992, 239-250.
- Rodríguez Ramos 2001: J. Rodríguez Ramos, “La cultura ibérica desde la perspectiva de la epigrafía: Un ensayo de síntesis”, *Iberia* 3, 2001, 17-38.
- Sanmartí 1988: E. Sanmartí, “Una carta en lengua ibérica, escrita sobre plomo, procedente de Emporion”, *RAN* 21, 1988, 95-113.
- Sarrión 2003: I. Sarrión, “Dos nuevas inscripciones ibéricas del Castellet de Bernabé”, *Guerin P. ed. El Castellet de Bernabé y el horizonte ibérico pleno edetano*, 2003, 363-368.
- Solier 1979: Y. Solier, “Découverte d’inscriptions sur plombs en écriture ibérique dans un entrepôt de Pech Maho (Sigean)”, *RAN* 12, 1979, 55-123.
- Solier, Barbooteau 1988: Y. Solier, H. Barbooteau, “Découverte de nouveaux plombs, inscrits en ibère, dans la région de Narbonne”, *RAN* 21, 1988, 61-94
- Velaza 1994: J. Velaza, “Sobre dos plomos con escritura ibérica: una revisión y una noticia”, *Epigraphica* 56, 1994, 9-28.
- Velaza 2006a: J. Velaza “Llengua vs. Arqueologia: el (vell) problema de la llengua indígena a Catalunya”, *Arqueomediterrània* 9, 2006, 273-280.
- Velaza 2006b: J. Velaza, “Chronica epigraphica iberica VII (2004-2005)”, *PalHisp* 6, 2006, 303-327.
- Velaza 2012: J. Velaza, “Inscripciones paleohispánicas con signarios: formas y funciones”, *E.L.E.A.* 12, 2012, 151-165.

Joan Ferrer i Jané
Grup LITTERA
(Universitat de Barcelona)
correo-e: Joan.ferrer.i.jane@gmail.com

Fecha de recepción del artículo: 15/05/2013 Fecha de aceptación del artículo: 22/05/2013
